

El fons documental de la Societat de Monts Comuns (1861–1971)

Arxiu imprescindible per a la història de Mequinensa.

Miguel Ibarz

A la meua família, als que hi són i als que no hi són.

Arxiu Ajuntament de Mequinensa. Pas de la barca. Primers anys segle XX

Introducció

Aquesta recerca sobre la història de la *Sociedad de Montes que fueron Comunes de Mequinensa* ha passat per dos etapes. La primera es va iniciar amb la celebració del 163 aniversari de la fundació de la Societat en el mes de juliol passat, quan em van oferir participar de l'efemèride per exposar en una conferència el seu recorregut històric. Amb dubtes i reticències per no saber amb quina informació trobaria, vaig prendre la decisió que valia la pena intentar-ho, començant un apassionant viatge per la historiografia d'aquesta Societat, en un important i nodrit fons documental que afortunadament conserva. Se'm van obrir els ulls, com un mussol a una persona que ja té alguna que altra dificultat ocular, en veurem davant d'aquest nombrós arxiu, amb manuscrits que m'han ajudat a poder fer la xarxada i escriure aquest article. Això permetrà al lector conèixer la trajectòria d'aquesta societat, i una part del procés de transformació social i econòmic de Mequinensa en la segona meitat del segle XIX, fins al darrer quart del segle XX que es on acabarà. Espero que no tan sols ara, si no en futures investigacions de nous historiadors, l'arxiu pugui omplir algun que altre forat històric del nostre passat. Navegant en una mar de papers, que han dormit molts anys en el silenci de la història, a l'eixir tots

de cop han pogut provocar que algunes dades i fets rellevants se m'hagen quedat en el tinter, encara que la intenció no hage estat aquesta. Voldria que l'article engendrís el suficient interès per a ser llegit, i que el lector tingués l'oportunitat de conèixer la història d'aquesta Societat, que como no pot ser d'un altra manera, no es pot desvincular de la història de Mequinensa i dels mequinensans.

El segle XIX. Les desamortitzacions a Espanya

El segle XIX espanyol, pot ser considerat com un lent procés de transformació social política i econòmica, que primer farà canviar les estructures monàrquiques de l'Antic Règim i després les eliminarà, fent que el rei veiés minvades les seues facultats absolutes, sorgint tensions entre l'absolutisme i el liberalisme, arribant el punt culminant en l'esclat de les Guerres Carlines. La inclinació conservadora de la política, al costat de la corrupció i els abusos de poder, van produir constants conspiracions i pronunciaments militars, caient la monarquia en la Revolució de 1868. Tot aquest conglomerat de situacions, farà entre altres coses, que la hisenda pública mantingués des de feia anys una greu crisi fiscal i econòmica. Al mateix temps hem de tenir en compte que el país era eminentment agrícola. Uns segles enrere, ja hi havia una gran preocupa-

ció en el món de la cultura per el seu endarreriment, que es culpava principalment a la gran quantitat de terres propietats de l'Església i d'ordes religioses anomenades *manos muertas*, terres que no produïen, al que se li afegia que no es podien vendre, ni hipotecar, ni pagaven impostos a la hisenda pública. Cal afegir les terres comunals propietat dels ajuntaments, les quals la majoria s'utilitzaven per a pasturar el bestiar i la cacera. Totes aquestes circumstàncies van fer que des dels temps de la il·lustració, es pensés en aplicar mesures desamortitzadores, perquè l'Estat pogués recaptar més impostos i al mateix temps crear un sistema capitalista que modernitzés l'agricultura, posant en producció totes aquestes terres ermes. Procés que va culminar amb les desamortitzacions més importants del segle XIX. La de Mendizábal (1835-37), va suposar la supressió de les ordes monacals i militars, embargament de les terres del clero i la venda dels béns en subhasta pública en grans lots, que només van permetre licitar a grans nobles, sent impossible entrar a la classe mitjana. I la desamortització de Madoz (1855-1895), que també va vendre béns de l'Església i del clergat, però que principalment es va centrar en les terres comunals dels ajuntaments, sent un 50% dels béns desamortitzats. Abans de parlar del que va suposar per a Mequinensa aquesta desamortització, hem de conèixer la situació econòmica i social en què es trobava la població en 1861.

Mequinensa en 1861.

Mequinensa al 1861 tenia una població de 2.822 habitants (602 veïns). La terra estava repartida molt desigualment. Un 8,5% de les famílies eren propietaris del 38% de les terres, i si afegim la classe mitjana un 38,5% dels veïns tenien el 74% de la terra conreada. La resta de la població, un 45% dels veïns, eren propietaris del 26% de les terres. I hi havia 95 famílies que no tenien res. Si parlem de l'horta la distribució era la mateixa, només una família de cada tres tenia possibilitat de conrear-la, per produir cultius que eren primordials per una economia de subsistència.

Agricultura

Cereal en l'explotació de secà 70% de la terra
Olivera
Ametlles
Vinya al costat de l'Ebre
Apicultura (vuit apicultors).

Terra que es treballava a Mequinensa en 1861

Secà 56.625 Fanegades 5.400 h
Horta 1.535 Fanegades 146,37 h
Comunal principalment per ramaderia,
sense treballar. 29,45 %

Ramaderia

Ovelles 1.742 caps
Cabres 363 caps
Mules 199
Rucs 214
Vaques 10

Indústria

Dos molins fariners. Desamortitzats 1860 i comprats per la família Grañén i la família Pont (Barcelona).

Tres molins d'oli propietat de: J. Antonio Ibarz, Gayetano Ibarz i Antonio Soro Martí.

Dos forns de pa, al carrer del Mig i al carrer del Forn.

Un hostel al carrer Saragossa.

Font: *Memòria ofegada*. Jacinto Bonales.

Arxiu Ajuntament de Mequinensa. Dones a la fàbrica de regalèssia.

Però Mequinensa no era un poble només agrícola. Tenia una indústria que fabricava regalèssia des de 1786, una concessió de Carlos III al terolenc Pedro Dolz, va significar la primera fàbrica d'aquest producte a Espanya. Sense saber el que va passar amb aquesta fàbrica, en 1861 hi ha la fàbrica de la família Pédriz i després obriran una segona fàbrica en societat amb la família Vallés. En 1885 la família

Fornos inaugurarà la tercera fàbrica de regalèssia¹. Aquestes fàbriques en les que la mà d'obra principal era femenina, aportaven un pessic a l'economia familiar, poca cosa perquè fins fa uns anys, quan un obrer cobrava poc es deia al poble *jornal de regalèssiera*². També aquest any es produeixen les primeres 360 tones de carbó a Mequinensa per a alimentar els forns d'aquestes fàbriques i per a ús particular³. Cal afegir que uns anys abans havia arribat el transport fluvial a Mequinensa amb un vaixell de vapor de nom Cinca, el 24 de març de 1857, amb el trajecte Amposta-Tortosa-Mequinensa, que va durar fins a 1867. Junt als navegants de llaüts, els comerciants, artesans, ferrers, espardenyers i calafaters per construir llaüts i reparar-los, seran les principals activitats econòmiques de Mequinensa⁴.

Conseqüències de les subhastes dels béns comunals

Primer de tot hem de comentar que Mequinensa va ser el tercer poble en importància en quan a la quantitat de terres que es van posar a la subhasta de la província de Saragossa després de Ejea de los Caballeros (10.682 h) i Tauste (8.551 h)⁵. En 1860 el caspolí José Poblador, va comprar a la subhasta les partides del Matarranya de 396 hectàrees i Lo Moro de 827 hectàrees per 154.000 rals. Jose Maria Andreu, va comprar Les Valls de 565 hectàrees per 70.200 rals. En poc temps 1.788 hectàrees comunals van passar a mans privades i la majoria eren de gent de fora de Mequinensa. L'Ajuntament infructuosament va intentar parar aquestes subhastes per

evitar que les terres passessin a mans forasteres, amb la incertesa de no saber que farien en aquelles finques. Van pensar que el millor que es podia fer es que algunes persones d'un cert nivell econòmic i que tinguessen la capacitat d'aconseguir un aval per demanar un préstec a títol personal, compresen les terres que es posaven en pública subhasta el dia 7 de juliol 1861 a Hisenda de Saragossa davant de l'escrivà Francisco Higuera. Farà d'intermediari un veí de Saragossa, Donato Ortega, per fer la primera compra i que després va cedir els drets de rematada de la subhasta perquè les poguessen posar al seu nom José Soro, Francisco Fustigueras, Ramón Fornos, Antonio Rodes Gómez, Antonio Soro Casbi, Pedro Rodes, Domingo Grañén, Juan Antonio Ibarz, Manuel Fornos, Manuel Soler, Mariano Vallés i Melchor Sanjuán. Cada dos persones tenien al seu nom la venta judicial d'una partida, per evitar que les finques fossen propietat d'una sola persona. Adjuntem les finques que es van adquirir, les hectàrees, el preu de rematada que van costar i les persones que van adquirir les partides, segons les actes judicials de juliol de 1861.

Es van comprar un total de 5.159 hectàrees per valor de 172.226 rals, que havien de pagar-se en deu anualitats a la hisenda pública⁶. Per pagar la primera anualitat van demanar un préstec a dos prestadors mequinensans José Soler que els va deixar 14.220 rals i a José Trilla 3.000 rals.

Finques Subhasta 7 de juliol	Hec	Cahices	Tornall	Porca	Rals	Venda judicial a:	
							1 Cahizada 1,29 Hec
							1 Tornall 0,214 Hec
							1 Porca 0,046 Hec
Sierra de la Porchina	172,1	133	2	1	7200	Domingo Grañén i José Soro	
Barranco de Amat	372	284	5	2	11000	Domingo Grañén i José Soro	
Sierra de los Auts	186	144	3	2	6000	Ramón Fornos i Antonio Rodes	
Los Molinas	407	316			15000	Pedro Rodes i Manuel Fornos	
Sierra de Monegre	572	444	5	3	18000	José Soro i J. Antonio Ibarz	
Sierra de Besecri	571	378			17500	Pedro Rodes i Manuel Fornos	
Llosa	289	193	2	3	8000	Manuel Soler i J. Antonio Ibarz	
Ribe Alto	218	170			6660	Antonio Soro i Melchor Sanjuán	
Ribe Bajo o Racon de Coso	78	71			3000	Francisco Fustigueras i Mariano Vallés	
Della Segre	466	362			17500	Pedro Rodes i Manuel Fornos	
Campells	232	172			6396	Antonio Soro i Melchor Sanjuán	
Roda	536	415			20500	Domingo Grañén i José Soro	
Besecri	495	387			17100	Pedro Rodes i Manuel Fornos	
Tapioles	159	124			5010	Francisco Fustigueras i Mariano Vallés	
Agudet	194	150	4	1	5700	Ramón Fornos i Antonio Rodes	
Les Carrasques	211	164			6300	Domingo Grañén i José Soro	
Partida del Pautau	1,1		5	3	1360	Ramón Fornos i Antonio Rodes	
	5159,2	3908	2	5	172226	Rals	

AMCM.-Resum d' hectàrees comprades a la subhasta a Saragossa segons Testimonis Notarials de vendes judicials. S'especifiquen al *Boletín oficial de ventas y bienes nacionales de la Provincia de Zaragoza* núm 289.

¹ Memòries José Nicolau.

² Aportacions de Carlos Copons recordant frases que deia son pare Francisco Copons, quan el jornal era fluix.

³ Fullola (2011, p. 37).

⁴ Dades i conclusions tretes de *Mequinensa a través de la Historia* de Jordi Estruga, i *Memòria ofegada* de Cinto Bonales.

⁵ Moreno (1991, p. 363).

⁶ AMCM. -S'utilitza a part del Cahice i el Tornall, la Porca una mesura de superfície molt corrent a Catalunya i que el notari de Mequinensa utilitzarà en l'escriptura de fundació de la societat

La terra es per compartir-la

La por a la perduda o privació de béns bàsics com ara poder fer llenya per la casa, caçar o pasturar el bestiar, significava un cop molt dur per una part de la població mequinensana, sobretot per a les classes més humils. Hem de tenir en compte que un percentatge de la població tenia poques terres i moltes famílies no tenien cap propietat. Davant de la incertesa i la por de perdre un mitjà de vida i de subsistència, sobretot per als que no tenien res, es crearà un estat emocional que va esclatar en una gran manifestació, en alguns amotinaments i aldarulls amb gent armada que rodava per tot lo poble el 1 de novembre de 1861. L'alcalde, juntament amb el comandament del castell, va intentar sufocar la manifestació però va ser impossible aconseguir-ho. A la nit en forma de rondalla van tornar a recórrer tots els carrers manifestant-se fins que van arribar al riu, i allí van cremar uns llauts i van afonar la barca de pas de l'Ebre⁷. L'arribada d'un destacament de la Guàrdia Civil, juntament amb les negociacions que es van iniciar entre els manifestants, l'Ajuntament i compradors de les terres, van fer que es calmassen els ànims.

Los sucesos de Mequinanza de que hablamos ayer se han reducido á que el día 1.º del actual hubo algunos desórdenes en dicha villa de Mequinanza, con motivo de la venta de aquellos montes, aunque sin carácter alguno político. Hubo grupos que el alcalde dispuso ayudado del comandante militar, aunque los descontentos no se retiraron de muy buena gana. Pero a las diez de la misma noche salió una gran rondalla, que tampoco quiso retirarse á la orden del alcalde, la cual quemó un barco de D. Pedro Antonio Alonso Perez, una lancha de D. Alejandro Sagristan, vecino de Zaragoza y barrenaron la barca de paso sobre el Ebro. Parece ser que estos desmanes (de los que ya tiene conocimiento la autoridad superior civil de provincia, que ha tomado sus medidas) eran motivados por algunos que se consideran como socios de los compradores de dichos montes comunes, y á cuyo favor querian que se extendiese la correspondiente escritura.

La Correspondencia de España, nº 1240, 8-11-1861.

El curiós del cas és que quan la notícia va sortir a la premsa el 7 de novembre de 1861 i els dies següents, fins i tot hi ha constància d'una que fa referència al 20 de novembre, ja s'havia arribat a un acord com veurem amb la signatura de l'escriptura de constitució de la societat, que va tenir un caràcter veïnal, en la que es feien partícips en parts iguals de totes les terres

comprades, a tots el mequinensans que volguessen i per suposat poguessen pagar les quotes de diners per a fer front als préstecs que havien demanat.

Preu en pessetes de productes bàsics l'any 1874

Ració de carn 700 grams 44 cèntims

Ració de pa 700 grams 29 cèntims

Ració de vi ¼ litre 18 cèntims

Litre d'oli 95 cèntims

1 Kg de carbó 11 cèntims

1 kg de llenya 3 cèntims

Font Gaceta de Madrid Abril 1874

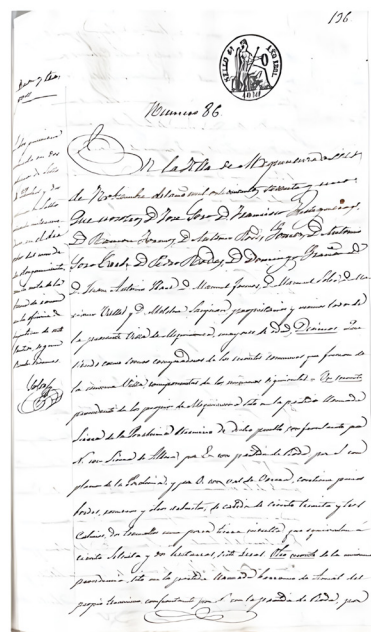
Productes bàsics per viure en l'àmbit rural 1874

Així que el 6 de novembre de 1861, es va signar l'escriptura de participació de la compra de les terres en el notari de Mequinensa Agustín Soler Griñó, en què a part dels 12 compradors inicials es van afegir al projecte 484 mequinensans, fent un total de 496 socis els quals tenien una participació per persona del conjunt de totes terres.

Cada soci havia de realitzar deu pagaments en deu anys.

Un cop a l'any pagava 35 rals per a sufragar l'import de la subhasta a l'Estat.

Cal crear una societat per regular com s'aprofiten i es treballen les terres

AMCM.-Escriptura fent partícips de la compra de les terres

⁷ La Correspondencia de España nº 1240 8, 9, 10 de novembre 1861. El Clamor Público, 9 de novembre de 1861. El Contemporáneo, 8 de

novembre de 1861. La Alborada Diario de Ciencias, 20 de novembre de 1861. El Museo Universal, 15 de novembre de 1861

El mes de febrer de 1862, els compradors van donar poders a Manuel Caballé, Manuel Comas, José Trilla i José Roca perquè en el seu nom fessen una societat amb un reglament per a regular el seu funcionament. El 13 de novembre un advocat de Saragossa, Pantaleón Orús, els va fer un esborrany de la futura societat, i el 23 de desembre de 1862 van signar al notari de Mequinenza Agustí Soler, l'escriptura de la que seria la *Sociedad de Montes que fueron comunes de Mequinenza* amb els testimonis de Mariano Vidal i de Salvador Nogués, d'ofici espadenyers. Es van redactar 107 articles, dels quals cal destacar el que fa referència a l'origen de la societat: *Esta Sociedad tiene por único objeto la conservación de los montes que posee en el término de Mequinenza por compra al Estado y su explotación y disfrute en la forma que lo permitan sus condiciones. Los montes se dividirán en tantas acciones como socios y en partes iguales, las cuales deberán ser vecinos de esta villa. Un socio no podrá abandonar la sociedad si no es por causa justificada⁸. En caso de que lo haga indemnizará a los demás socios pactada una pena de 500 reales. En caso de muerte de un socio, su acción pasará a su heredero legal.* És curiós la part que parla de la junta, que la formaran vuit vocals dels quals tots hauran de saber llegir i escriure, norma que posteriorment no podran complir i signarà el secretari les actes en nom dels que no saben fer-ho. La junta nomenarà un president i un dipositari que s'encarregarà de tenir tots els diners que recapte la societat. Aquesta es va fer per deu anys i serà una qüestió com veurem més endavant, que portarà algun que altre problema. En els estatuts també es regularan els preus que es cobraran per diferents serveis, sent els més habituals la caça per la que es cobraven 12 cèntims per conill i perdiu, (hem de tenir en compte que es podien caçar més de 600 conills en un mes), i 6 rals per un cérvol. També eren molt importants els ingressos per fer llenya, la carga valia 48 cèntims i el carbó vegetal per una talleja, 1 ral. Hi havia una excepció amb la llenya que utilitzaven els forns de pa que la tenien gratis amb la condició que no pugés el seu preu. Els apicultors pagaven 50 cèntims per arna, i el bestiar per pasturar pagava si eren ovelles 2,5 rals i si eren cabres 2 rals per cap, i 20 rals les vaques. (Els que no eren socis pagaven el doble per tots aquests serveis). Cobrar el dret per a pasturar, era molt complicat i costos per saber la quantitat de bestiar que hi havia

En la Villa de Mequinenza a 6 de Noviembre de 1861 que nosotros José Soro, Francisco Fustigueras, Ramón Fornos, Antonio Rodes Gomez, Antonio Soro Casbi, Pedro Rodes, Domingo Grañen, Juan Antonio Ibarz, Manuel Fornos, Manuel Soler, Mariano Vallés y Mechor Sanjuan vecinos de la presente Villa de Mequinenza, mayores de edad; Decimos que siendo como somos compradores de los montes comunes que fueron de la misma villa ...Debemos dar participación de dicha compra a todos cuantos vecinos han contribuido al pago de la misma... Declaramos que dicha compra la hemos hecho con el fin y ánimos de dar participación a todos los vecinos que han contribuido con el pago y la cuota que ha correspondido a cada uno. En consecuencia, queremos que en adelante se nos tenga y considere lo mismo a nosotros los otorgantes como a los nombrados asociados y a todos los demás que quieran ingresar y que la junta tenga a bien admitir debiendo en ese caso acreditar legítimamente la cuota o pago le corresponda en proporción a lo que los demás han satisfecho, como referidos compradores de los citados montes....

Transcripció escriptura.

en les partides de la societat. Quatre persones empraven quatre dies per a comptar tots els caps que pasturaven en les finques de la Societat, amb un cost de 100 rals. La solució va ser fer contractes de pastura amb els ramaders del poble. Les partides sortien a la subhasta i les aconseguia el ramader que oferia més diners, tenint en compte que en igualtat de condicions tenien preferència els ramaders que foren socis. Si ningú del poble participava, podien fer-ho gent de fora. Els drets per pasturar sempre eren per un any i se signaven al principi de la hivernada fins després de primavera. Per a signar el contracte era necessari un aval de dos persones del poble que es farien càrrec de les despeses en cas que el ramader no pogués pagar les costes. Els primers contractes que es van signar van ser en 1863 per pasturar en *el Barranc d'Amat i Monegre*. Després hi ha infinitat de contractes entre la Societat i els ramaders, malgrat l'important descens dels caps de bestiar en aquesta dècada de 1860 a 1870, passant de 2.100 a 1.714 caps respecte a 1861. Per

⁸ Fa referència a una greu malaltia.

la Societat aquests arrendaments van ser la font més important d'ingressos en aquell moment i al mateix temps una font de mals de cap, veient la quantitat de judicis de faltes entre els ramaders, pagesos i Monts. Els motius principals eren sempre els mateixos o pareguts. Els pastors no respectaven les fites de les finques o els pagesos no respectaven els passos de cabanyera que es van establir definitivament en 1868, o es conreaven terres que no corresponien. Per veure la importància dels diners en els arrendaments, posarem algun exemple de contractes signats l'any 1870 per Manuel Caballé que va arrendar els drets de pasturar per les Carrasques, pagant 1.200 rals a l'any, necessitant els avals de Domingo Ibarz i Francisco Fustigueras. I un altre signat per un veí de Fraga, Tomás Adiós, que va pagar 4.840 rals per pasturar al Barranc d'Amat, amb els avals dels mequinensans Domingo Grañén i Antonio Rodes. Cal afegir per significatius els contractes de ramaderia que es feien en les partides dels *Molinás* i *Monegre* per les quals es pagaven anualment 4.800 rals i 4.040 respectivament. En els contractes es descomptaven les despeses que pagava la Societat de Monts als ramaders per la neteja de les diferents basses que hi havia en el terme per abeurar el bestiar. Pel que desprenen les actes, també era molt necessari en aquells temps, per la gent del poble, la fabricació de teules. La Societat va fer el primer arrendament de la teuleria l'any 1864 a un veí de La Granja d'Escarp, José Estiarte per 480 rals. Aquesta família la va tenir fins al primer terç del segle XX. Els contractes es renovaven cada dos anys i era imperatiu que les teules primer foren per a veïns del poble, i el preu no podia excedir de les 5 pessetes les 100 unitats. L'any 1890 una forta tronada va destrossar pràcticament tota la teuleria i com la fabricació de teules es considerava com un com un bé que cobria unes necessitats de la població, la Societat es va fer càrrec de les despeses de reparació i a més no cobrarà el lloguer durant un semestre a l'arrendatari Miquel Estiarte.

Per a controlar tot aquest entramat i poder fer complir totes les normes, contractes i serveis que oferia la Societat, va ser necessari contractar tres guardes de monts, els quals juraven el seu càrrec a l'ajuntament amb el beneplàcit de l'alcalde. Aquests portaven una xapa com un distintiu i arma de foc. Es van dividir el terme en tres parts que havien de re-

córrer i anotar en una llibreta totes les incidències que passaven. Si algú incorria en una infracció, se li posava una multa que fixava el preu el president de la societat en cas de que l'infractor fos soci, o l'alcalde en cas que l'infractor no fos soci. El preu de la multa depenia de la importància de la infracció, normalment era el doble de valor del cost legal que es cobrava per un servei⁹. A part del seu sou, 6 rals diaris¹⁰, els guardes tenien una prima de 2,5 rals per multa que posaven. Els primers guardes que va haver-hi van ser: Miguel Sanjuán, Manuel Pérez i Andrés Pérez, i més endavant passaran a ser dos.

Arxiu Ajuntament de Mequinensa. Guardes de monts amb carabina.

Una greu crisi econòmica de 1860-1880

Cal comentar que durant el primer any d'història de la Societat, en les reunions que es feien cada vuit dies en el local arrendat al carrer Saragossa 32, dins de la junta va haver-hi els primers problemes del president amb els recaptadors dels diners que no presentaven els justificants. Estem enmig d'una forta crisi econòmica per l'augment dels preus del cereal i les males collites, la qual cosa feia que el pagès tingués dificultats per a reposar les llavors per a tornar a sembrar. Molta gent va emigrar buscant una millora de vida, quedant al poble 2.677 habitants. L'any 1866 va ser la pitjor collita dels darrers anys, que per a adobar-ho una forta riada de Segre i Cinca va negar totes les hortes de *Campells* i *Dellà-Segre* arruïnant tota la plantada de llegums. Davant d'aquesta situació molts socis van demanar un aplaçament del pagament dels terminis de les quotes i uns altres directament no van poder pagar-les. Per aquest motiu, la Societat sol·licitarà un préstec de 36.000 rals a Esteban Soler, per a po-

⁹ AMCM.- Un exemple el tenim amb l'arribada de la pesseta, els guardes cobraven per denúncia, 2,5 pessetes i una multa en 1899 per fer llenya costava 12 pessetes i per pasturar el bestiar sense permís 15 pessetes.

¹⁰ AMCM.- Segons dades de l'arxiu de la Societat de Monts, podem veure com va anar evolucionant el salari dels vigilants mensualment. 1869-127 rals, 1876-87 pessetes, 1932-130 pessetes, 1934-135 pessetes, 1941-225 pessetes, 1944-450 pessetes, 1945-600 pessetes, 1949-750 pessetes.

der fer front als dos últims terminis que devia a la hisenda pública dels anys 1869 i 1870, amb un cost d'interessos de 3.600 rals. Les actes mostren el gran descontent de molts socis pels impagaments. Es van reunir en el *Trinquet (o joc de pilota)* del carrer Saragossa, propietat d'Emilio Ibarz, que els cobrava per reunió 7,5 pessetes, el 29 de setembre de 1872 i van decidir embargar els bens dels socis que no pagaven les quotes.

Dones mequinensanes collint cotó a la dècada de 1950. Arxiu privat Teresa Prades.

Aquests problemes econòmics al costat del clima bèl·lic que havia viscut la població durant les Guerres Carlistes, van poder influir d'alguna manera en els fets de bandolerisme de *Vall Comuna* el 15 d'agost de 1877¹¹. Faig referència a aquesta trista història, perquè dos dels acusats tenien relació directa amb la Societat de Monts. Victoriano Teixidó era agutzil municipal i feia els pregons per a dir el dia i l'hora que es reunia la junta i per avisar quant hi havia reunió general. Treballava per la Societat des de 1864 i cobrava per prego i avís dos pessetes. L'altre dels quatre encausats era qui tenia més relació amb Monts ja que era un dels guardes jurats, Alejo Prunera. Aquest últim sempre va negar la seua participació en els fets i si analitzem que tenia un jornal fixo, més les comissions de les multes, els treballs que feia acompanyant al president i secretari de la Societat en viatges a Casp, així com altres feines com a guarda de finques particulars, li suposava un jornal que li podia permetre viure amb certa comoditat. És raonable no dubtar d'aquesta afirmació. Un fet his-

tòric, amb un trist final, que va provocar un daltabaix per a la Societat i tota la població.

El desenvolupament de la mineria, aire fresc per Monts

És una nova etapa en què l'arribada de les empreses explotadores de carbó van suposar una font d'ingressos per a la Societat, però que va tenir-los que lluitar de debò per a aconseguir uns bons contractes. D'aquestes empreses la pionera i la més important va ser la *Carbonífera del Ebro* fundada l'any 1880 a Barcelona. Aquesta empresa el març de 1884 va començar a explotar vuit pertinències¹² de mina a la partida de la *Canota*, amb el nom de *Santa Eulalia* per la fabricació de ciment i cals. Els problemes amb la Societat de Monts segons les actes de les reunions, van començar perquè *Carbonífera* no volia pagar pels drets de explotació que li corresponia a Monts, segons la llei de Mines de 1868 i que per els terrenys, Monts demanava un arrendament anual de 5 pessetes per hectàrea. Totes aquestes pertinències confrontaven amb el terme d'Almatret, que va delimitar-se en 1869, a qual cosa cal afegir la subtileza que totes les fites que marcaven els límits dels termes de Mequinensa i Almatret de cop i volta van desaparèixer. L'alcalde Manuel Fornos no hi va veure cap mala fe. A més a més *Carbonífera* va construir un trenet per transportar els minerals al carregador de l'Ebre, que segons Monts estava dintre de les seues pertinències. El 1885, després de moltes reunions i amenaces, inclús intentant que el governador denegues els drets d'explotació a la *Carbonífera*, van arribar a l'acord que la Societat cobrés 50 pessetes anuals per les destrosses del tren en terrenys que finalment van reconèixer que eren de Monts, a més a més van fer un camí perquè tots poguessen passar a les finques amb els seus animals. Acord que en 1888 es va prorrogar en un contracte d'explotació per 25 anys.

Aquest conflicte es va estendre a altres sol·licituds per explotació de mines a l'abril d'aquell any de 1884, quan José Gimeno va demanar explotar dotze pertinències a *Dellà-Segre* de la mina *Dos Hermanas*. El 1889 Julián Sanjuán va presentar tam-

¹¹ L'agost de 1877 un robatori de 13.745 pessetes de la recaptació dels impostos dels mequinensans, acabarà amb la vida del recaptador Teodoro Castellano, d'un acompanyant mequinensà, Manuel Sanjuán, que guiava les cavalleries i un guàrdia civil Pedro Bandrés. L'altre guàrdia civil ferit de l'escolta fugirà i després identificarà a un dels assaltants. El consell de guerra es reunirà del 2 al 21 de novembre, en què dictarà sentència de pena de mort al pregoner Victoriano Teixidó de 30 anys, i dels seus suposats còmplices, Alejo Prunera de 34 anys i Mateo Sanjuán de 35 anys. El quart encausat, Antonio Borbón, va ser mort a trets en intentar fugir. (VV. AA. 1999 p. 5-54).

El *Diario de Zaragoza* de 26 de novembre de 1877 publicava: *Ayer Domingo fueron puestos en Capilla Mateo Sanjuán, Alejo Prunera y Victoriano Teixidó, este último blasfemo contiguo apostrofando a sus juzgadores, hasta que se ocurrió el único medio posible presentándole a su hija de diez años. Hoy a las ocho y cuarto de la mañana, en la alameda del río Segre que fluye con el Ebro se cumplió la fatal sentencia, en medio del gentío entre los que se encontraba la madre de Teixidó, que presenció la muerte de su hijo.*

¹² Una pertinència és, en l'argot de la mineria, una concessió per explotar recursos d'un determinat territori.

Miner arxiu Miguel Ibarz.

bé una sol·licitud de 114 pertinències de mina per explotar a la *Cova Plana*, la *Virgen del Pilar* i una mina a l'esquerra del Segre la mina *Conchita*, ocupant també propietats de la Societat. Aquesta va reunir a tots els socis al *Trinquet* per decidir que es el que es tenia que fer. Finalment emparant-se amb la llei van reclamar els seus drets. Tot acabarà en acords econòmics en les mines, plasmats en diferents contractes d'arrendaments o en la compra de terrenys en forma d'indemnitzacions. A poc a poc van obrir-se noves mines, la *Teresa* i la *Dichosa*, i una de les empreses mineres més importants serà la *Sociedad Electroquímica de Flix* que va arrendar noves pertinències a Monts l'any 1904. De fer carbó per el consum local, va passar a representar el 7 % de la producció nacional a principis del segle XX, i arribarà al 30 % durant la Primera Guerra Mundial.

República, república, Babilònia: el còlera i els ramaders.

El rector Anacleto Franco definia amb aquestes tres primeres paraules la ideologia dels mequinensans. Era un testimoni que veia el canvi d'un poble agrícola i ramader a miner, la qual cosa duia noves idees, fent que les qüestions religioses que formaven part de la vida quotidiana de la població, de cop i volta

emprendrien nous camins, i noves i diferents ideologies, que en alguns casos pujaven i baixaven pel riu. Per ell sabem de la gravetat de la epidèmia de colera de 1885 que va afectar a tot el país i que a Mequinensa va deixar un reguer de 60 morts, fent que es reduïssen els habitants a 2.620. Davant d'aquesta situació, l'Ajuntament veient que no tenia recursos per fer front a les necessitats de la població, curar i evitar que l'epidèmia s'estengués, el mes de juliol va demanar ajuda a la Societat de Monts. La junta presidida per Pedro Rodes va aprovar per unanimitat donar tots els fons sobrants a l'Ajuntament i a les famílies afectades que patien o havien patit la malaltia¹³. En aquesta lluita també es van afegir terratinents espanyols de Cuba que van enviar diners, per mediació del bisbe de Toledo, a les famílies afectades per la epidèmia. Molts pobles del bisbat de Lleida es van veure beneficiats d'aquesta iniciativa, inclosa Mequinensa que va rebre 30 pessetes¹⁴.

Malgrat la cooperació de la Societat en lo poble, Monts va viure moments contradictoris confirmats en les actes de les reunions de socis que encara es feien al *Trinquet*. Tot va començar amb la negativa dels ramaders a pagar els arrendaments per pasturar, al·legant que la Societat ja no era vigent i els seus contractes no tenien validesa, perquè aquesta se havia fundat per deu anys i el temps havia ca-

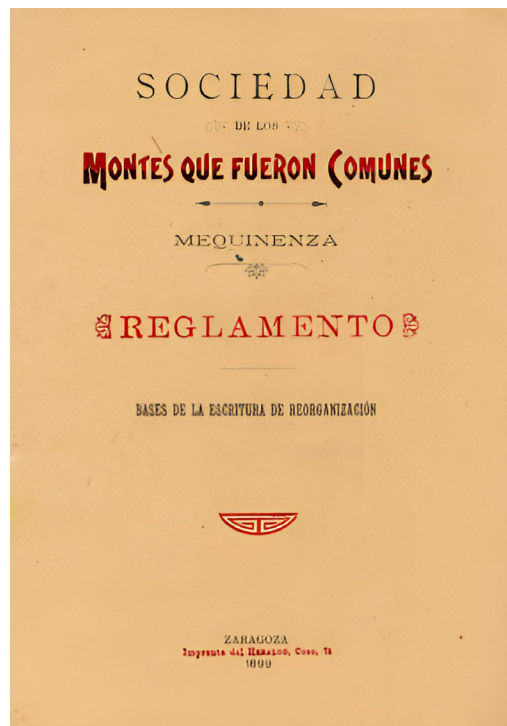
¹³ AMCM. -També van enviar una ajuda de 50 pessetes per als damnificats del terratrèmol d'Andalusia.

¹⁴ ADL.- Bisbe Tomàs Costa i Fornaguera. Lligall 1

ducat l'any 1871. Davant aquesta greu situació que podia posar en perill la continuïtat de la Societat, van consultar als advocats per veure quina solució hi havia. La resposta fou de lògica jurídicament parlant, malgrat que la Societat havia prescrit, els amos de les terres eren els mateixos i per tant els contractes eren vàlids. Davant la situació, el calia fer era re fundar la Societat, i en 1897 davant el notari de Casp, Timoteo Gaztelu, van firmar una nova escriptura de reorganització per temps indefinit, amb els mateixos socis o hereus dels fundadors, amb un nou reglament de 43 articles, que van aprovar-se pel Govern Civil en 1899. Cal destacar que s'afegeix un apartat, en què s'obre l'oportunitat a tots els mequinensans que vulguen apuntar-se com a nous socis. Aquests hauran de pagar una quota de 50 pessetes, cosa que els donarà dret a l'aprofitament de terres i fer llenya, però no com a accionistes de ple dret de la Societat, perquè pugin votar i ser triats com a membres de la junta. Per a això hauran d'abonar en cas que la junta ho considere una quota que resultés de calcular el valor de l'acció en aquell moment. A més les accions ja no es podran vendre, només en el cas que un soci per herència li correspongués més d'una acció, ja que només es podia tenir una per soci.

Solucionat aquest problema, en el transcurs d'aquesta dècada hi ha esdeveniments importants que podrien afectar a l'economia mequinensana. Un tindrà que veure amb els diferents projectes de construcció d'un ferrocarril que pretenia connectar, Tortosa, Barcelona i Saragossa, passant per Mequinensa. Cal destacar els projectes que fan referència als anys 1885 i 1889, perquè delegats de la companyia de ferrocarril, es van entrevistar amb la junta de Monts, per a sol·licitar que el pas de les vies, per les pertinències de la Societat fossen gratuïts. Els socis ho va aprovar perquè veien que això suposaria un avançament social i econòmic per a la població. Lamentablement els projectes van ser desestimats. Aquest pla fracassat no va impedir l'augment de les explotacions mineres, que van decidir transportar el carbó via fluvial. Aquesta circumstància farà créixer els problemes amb les pertinències de les mines per saber qui era realment el propietari, creant-se moltes discussions per veure si els terrenys de l'explotació estaven dins o no de les pertinències de la Societat, evidentment per evitar el pagament dels arrendaments. Uns exem-

ples de litigis els tenim en dos concessions mineres: *La Conchita* i *La Virgen del Pilar* que van enfrontar a Monts amb el representant de l'empresa minera Julián Sanjuán. Finalment van arribar a un acord monetari amb un contracte en l'explotació de les pertinències.

Reglament aprovat en 1899.

Canvi de segle

Arriba amb el creixement de la mineria del carbó, i sota el braç noves idees polítiques, que s'afegiran a les dels partits dinàstics, el liberal i el conservador, els quals, com era habitual, mantenien el poder municipal i judicial, on al capdavant estaven representants de les famílies en més influència social i econòmica del poble. Les noves idees s'acostaran al Partit Republicà que aglutinarà un important número de seguidors, fent que a les eleccions municipals de 1904 aconseguís cinc concejals¹⁵. Un d'aquest, Mariano Rodes Teixidó, era de la junta de Monts en aquell temps i va participar d'una iniciativa si més no curiosa, quan un comerciant veí de Nonasp, Miguel Vilella Roc, el novembre de 1904 va demanar poder extraure tota l'escorça de pi de diferents deveses¹⁶ propietat de la Societat, escorça que s'utilitzava entre altres coses, per fabricar extracte de pi com component de diferents productes farmacèutics. Després de la subhasta de

¹⁵ Bonales (2020, p. 41).

¹⁶ L'extensió de la devesa es calculava a l'Edat Mitjana com una finca que suposava una distància de quatre tirs de ballesta. Moreno (1991, p. 237).

rigor i el aval del seu cunyat, el mequinensà José Gimeno Baqu¹⁷, se li va adjudicar poder extraure l'escorça, per la que es cobrava segons el danys fets als pins previ peritatge que feien gent de la Societat, a la qual cosa se li afegia una indemnització de 15 pessetes per treballador. Devia ser rendible aquesta producció perquè tres anys després, veiem denúncies al jutjat de Casp a un veí de Faió, quan els guardes el van enxampar a la partida de Roda en vint-i-tres sacs d'escorça de pi feta sense permís.

El treball de l'escorça encara va continuar un temps, i en 1910 tornem a trobar un contracte també amb un nonaspí, Blas Maza, per extreure escorça de pi amb uns tractes molt pareguts a l'anterior acord. Aquesta activitat uns anys més tard, en èpoques de privacitat, va servir per a sobreviure a molts socis, que demanaven extreure l'escorça de pi dels boscos propietat de Monts, per la qual cosa cobraven 20 cèntims per sac, que es venia a un comprador que tenia l'exclusivitat, Pablo Montornés. Aquest pagava a la Societat els mateixos diners per sac comprat, duent-se un registre exhaustiu de les quantitats que es produïen.

Retrocedint a la principal activitat econòmica de la població en aquells anys, els precedents i posteriors a la Primera Guerra Mundial, la mineria, podem veure com les actes ens proporcionen una gran informació de l'augment de les pertinències mineres tant de noves explotacions, que feien tant a nivell particular gent benestant del poble, com les grans empreses mineres. *Carbonífera del Ebro* demanarà permís a Monts per construir l'edifici de la Pilar en 1918 i ampliarà concessions per noves boques de mina, a la que s'afegirà l'*Electroquímica de Fix* i les noves pertinències que presentarà l'empresa *Azucarera General* per arrendar terrenys a la partida del Ribé, per les mines *Marián*, *Cardina* i *Rosita*. Tot aquest creixement de l'explotació minera farà que augmentin considerablement tan els ingressos com els maldecaps, per la tala il·legal de pins, que s'utilitzaven i es venien a les explotacions mineres per a fabricar puntals i travesses, necessàries per a la producció del carbó. Malgrat la prohibició hi ha un gran nombre de denúncies per la tala de pins, amb les sancions corresponents que podien costar entre les 25 i les 300 pessetes o inclús alguna cosa més, depenen de la gravetat de la infracció, la qual

cosa per l'any 1917 suposava una quantitat important de diners per qualsevol persona¹⁸. Les actes fan referència com els guardes troben mes de 1.500 pins talats il·legalment aquell any, situació que no van aconseguir aturar com queda palès amb el fet que l'any 1919 i 1920 troben com una persona sol, havia venut mes de 1.000 pins il·legalment, amb multes importants de 300 pessetes, i fins i tot de 1.000 pessetes, tant a gent de Mequinensa com de pobles del voltant inclús de Riba-roja. Problemes als quals es van afegir l'arrabassament de terres propietat de Monts que van dur a terme terratinents de Faió durant els anys de 1902 a 1908 en finques al *Barranc d'Amat* per la qual cosa la Societat els va demandar. Els litigis que van succeint-se durant anys en els tribunals de Saragossa, van arribar a la situació que quan s'havia de celebrar algun judici alguns demandats o fins i tot els advocats ja havien mort. Davant d'aquesta situació, que s'anava allargant en el temps amb les importants despeses que suposaven els procuradors, advocats i els continus viatges a Saragossa o Casp del president i secretari de les diferents juntes, i com l'Ajuntament necessitava l'ajuda de la Societat per pagar la parcel·lació del terme que es feia en aquell temps, l'alcalde Manuel Sanjuán per estalviar diners en litigis, en 1927, va proposar després de reunir-se amb el Governador de la província, que es deuria de comprovar les terres de les finques que figuraven en el cadastre, y medi els metros reals de les finques, la terra sobrant seria la que havien arrabassat els terratinents, havent de pagar el valor dels metres que eren propietat de la Societat. En 1930 Monts va col·laborar amb 4.000 pessetes per pagar la parcel·lació, però el conflicte amb els terratinents de Faió continuava. Les darreres actes abans de la Guerra Civil així ho confirmen¹⁹. Suposem que amb la guerra també van morir els litigis.

Els anys vint per Mequinensa va ser un període de molta reivindicació laboral. La fi de la Primera Guerra Mundial va fer caure la demanda de carbó i el seu preu, excusa perfecta per la patronal per no apujar els salaris dels obrers, tal com havia fet el nivell de vida amb un augment considerable del preu dels aliments. Les reivindicacions laborals i vagues aniran incrementant-se, provocant que moltes empreses fessen un tancament patronal. Les que es mantenien en funcionament van intentar renego-

¹⁷ AHM. - Empresari de Mequinensa, constructor que va morir en 1925 en un accident laboral, al caure d'una bastida durant la construcció de les escoles graduades, sent concejal de l'Ajuntament segons actes del pleno municipal. 31 de maig de 1925.

¹⁸ AMCM.-Hem de tenir en compte que en 1918 es van acordar els nous preus per a la teuleria i 100 teules costaven 10 pessetes. Els maons de 20x20 cm, a 7 pessetes les 100 unitats, els de 25x25 cm, a 10 pessetes

les 100 i els de 40x40 cm, a 20 pessetes les 100, o inclús per obrir una mina a la partida del Ribé es pagaven 60 pessetes anuals. És un exemple comparatiu del nivell de vida, per veure la importància de les sancions.

¹⁹ AMCM. -La darrera acta es del 10 de maig de 1936. No hi ha informació fins acabada la Guerra Civil. La primera acta de la postguerra, està datada el 10 de setembre de 1939.

ciar els contractes dels arrendaments que tenien amb la Societat de Monts a la baixa, afectant als ingressos ordinaris. La sort va arribar amb l'electrificació del territori, on les empreses *Fuerzas y Riegos del Ebro* i *La Canadiense* instal·laven pals per a la conducció elèctrica havent de pagar per a això dos pessetes per pal i any reforçant els ingressos de la Societat. Cal afegir també els pals de la instal·lació de les línies telefonia, malgrat que aquest projecte va passar pel poble, però no es va instal·lar, sent rebutjat per l'Ajuntament segurament per els alts costos que suposava, tardant com veurem més endavant, vora trenta anys en fer-se realitat. L'electrificació del país va fer que sortissin nous projectes per a realitzar embassaments a l'Ebre, el primer del qual hi ha constància és de 1913 quan l'empresa *La Canadiense* en va projectar un per fer-lo a Faió que negava Mequinensa²⁰. El 1921, el *Boletín de la Provincia de Zaragoza* del 6 d'abril, sortia la noticia de que es projectava fer un nou embassament a Riba-roja però amb una cota de 51,19 metres, la qual cosa feia que Mequinensa no era negada. Malauradament per al futur de la antiga Mequinensa la cota d'aquest projecte es va modificar. Es molt curiós quan veiem que en la darrera acta que es conserva en la Societat antes de la Guerra Civil, datada el 10 de maig de 1936, la empresa *Riegos y Fuerzas del Ebro* sol·licitava permís per fer sondejos a la partida del Ribé per la construcció d'una presa, quedant aparcat el projecte per la guerra. Uns anys més tard el director de l'empresa *Salto del Ebro* al gener de 1952 va enviar una carta demanant permís a Monts, per fer sondejos a Mequinensa, en la partida del Ribé i d'Horta Vella, i torna emprendre el projecte de la II República de construir un embassament al poble. Notícies que en el futur es faran realitat.

A poc a poc la Societat s'anirà modernitzant, malgrat que al principi algunes d'aquestes novetats creaven molts dubtes i preocupacions als socis. Seria adequat ingressar tots els diners que tradicionalment tenia el dipositari, en un banc? I si el banc fia figa? Finalment després de moltes discussions, van decidir ingressar en moltes reticències, els diners de la Societat al *Banco de Aragón*, que tenia un representant al poble, a un interès del 3%, (però no serà fins l'any 1956 quan es faran totes les transaccions financeres per mediació del banc *Central Hispano Americano*).

R. Soler

Recibo de la Sociedad de Monts a la baja
la cantidad de 613.75 ptas por fondo y material
necesarios en la limpieza de la Riba-roja y en pagar
los a los que se debe.

A Raimundo Soler por 10 jornales a 6.50 - 65 ptas.	
" Mariano Peraza " 10 " " 6.50 - 65 "	
" Antonio Soler " 10 " " 6.50 - 65 "	
" Enrique Silvestre " 10 " " 6.50 - 65 "	
" Jose Vazquez " 10 " " 6.50 - 65 "	
" Antonio Catalán " 10 " " 6.50 - 65 "	
" Jose Maria " 10 " " 3.00 - 30 "	
" Maria Casas " 10 " " 3.00 - 30 "	
" Josefa Borra " 10 " " 3.00 - 30 "	
" Josefa Vazquez " 10 " " 3.00 - 30 "	
" Rosa Silvestre " 10 " " 3.00 - 30 "	
" Antonio Vazquez " 10 " " 3.00 - 30 "	
" Ana Catalán " 10 " " 1.00 - 10 "	
por tres cuartos	
	125 3.75
	<u>613.75</u>

Mequinensa 5 agosto 1934
Recibo
Raimundo Soler

Factura neteja bassa l'Audet.

Temps en què Mequinensa va veure fer realitat somnis antics necessaris per a la modernització del poble. La construcció de les escoles graduades era una batalla que es va iniciar el 1912 fent-se realitat en 1927, obra en què Monts va donar la pedra necessària per fer l'edifici, d'una cantera del barranc de la Azucarera l'any 1925, com també van col·laborar per la construcció del pont de l'Ebre, donant un 40% de la pedra necessària a la empresa *Sociedad Aragonesa de Cemento*. El pont es va inaugurar en 1929 com també l'edifici de *Correus i Telègrafs* davant de l'església. Altruisme que es va estendre en l'educació, ajudant a Maria Quintana amb cinc-centes pessetes per fer les colònies escolars de l'estiu a Salou l'any 1930. La bona relació amb la benefactora dels col·legis, i la voluntat que manifestava en els cercles familiars i de coneguts de que volia descansar per sempre al seu poble, farà que en alguna reunió es plantegés la possibilitat que Monts ajudés a construir-li un mausoleu en el cementeri del poble, avançant-se trenta-vuit a la seua mort²¹. Aquell any que iniciar el canvi de dècada, va suposar el principi del final de la Dictadura, i es quan sorgiran en força els partits republicans que desprenien un sentiment de participació política tant a nivell nacional com municipal, drets negats tant en la Restauració com en la Dictadura. Malgrat aquestes premisses, les eleccions de municipals del 12 d'abril de 1931 donaran la vic-

²⁰ ADL. -Una carta de Joan Aixalà Verdes, rector de Mequinensa, datada el 5 de novembre de 1912 es fa ressò de la noticia del projecte de l'embassament suggerint al bisbat que si es canvia el poble s'ha de demanar les propietats que tenia la parròquia, una nova església i si es pot destinar diners per fundar un convent per a l'ensenyament.

²¹ AMCM. -Coneixem també la col·laboració de la Societat en l'homenatge al metge Sebastián Justribó Teixidó, a la casa on va nàixer i va morir, van posar una placa en el seu honor canviant el nom de *carrer la Barca* per *carrer Justribó*, el 24 de desembre de 1934.

tòria a Mequinensa als representants del partits monàrquics amb set concejals, tres republicans i un socialista²².

La II República desprendreà un alè d'aire fresc per al moviment obrer. Hem de tenir en compte que s'està vivint un moment en què el món pateix una crisi econòmica i social molt important, que al poble crearà necessitats tant a entitats i associacions com a les famílies, producte de l'estacionalitat de la producció minera, quan a l'estiu baixava la producció i s'acomiadava a molts miners. Encara sort de comptar amb la figura del pagès-miner que pal·liava els efectes de la falta de treball. Una ajuda per a l'economia domèstica serà la incorporació de la dona com a jornalera. Aquesta sofrirà una discriminació salarial molt important, amb treballs que realitzarà per a la societat, especialment els que es refereixen a la neteja de les quatre basses propietat de Monts: la del *Senyor*, la *Seca*, la de *Monegre* i la de l'*Audet*. L'exemple que exposarem fa referència a la neteja de la bassa de l'*Audet*, un treball realitzat en 1934, en què les dones estan fent més de vuit hores de jornal, cobrant menys de la meitat de salari que un home, que guanyava 6,5 pessetes de jornal per les 3 pessetes la dona. Això va provocar reclamacions en què es va arribar a un acord amb la Societat amb la regularització de les hores però mai en l'equiparació salarial. Hem de tindre en compte que en 1961, continuava havent-hi una diferència salarial considerable entre el jornal d'un home i el d'una dona. Per netejar una bassa un home cobrava 90 pessetes diàries per les 60 d'una dona.

Malgrat la situació econòmica esmentada, resulta curiós veure com la Societat en certa manera col·laborarà tant en obres socials com en particulars, quan concedirà préstecs com si fos un banc²³. Del primer crèdit que hi ha constància és de 500 pessetes a la banda de música *Filharmònica Mequinensana*²⁴ per comprar instruments i un segon a la *Societat Joventut Mequinensana* per valor de 8.000 pessetes, a pagar en deu anys, a un interès del 5 %, el qual podia ser per fer obres de millora en el local del *cine de Dalt o cine Joventut*²⁵, instal·lacions que emprava Monts ja en aquells anys per fer les seues reunions generals

de socis²⁶. Aquest local va servir també com a col·legi electoral en les eleccions municipals de 1931 i en les legislatives de 1933 i de febrer de 1936²⁷. En les actes hi ha constància d'altres sol·licituds creditícies en 1934. Un crèdit a quatre anys d'amortització, de la *Comunitat de Regants de Campells i Dellà-Segre*, i uns altres a gent particular a un 6% d'interès. Aquests crèdits com veurem més endavant, després de la guerra seran molt importants per la modernització del poble.

A partir del any 1932 la crisi econòmica mundial esmentada afectarà a la demanda de carbó de les mines de la conca, i reduirà dràsticament la producció, marcant el final d'esplendor miner de Mequinensa, i arribarà l'extracció de carbó a mínims històrics l'any 1933²⁸, fent que el transit fluvial també es ressentís. Això va suposar que moltes mines tanquessin i acomiadessin als seus empleats, i així augmentarà considerablement l'atur obrer, que l'Ajuntament intentarà pal·liar amb diverses iniciatives de reparació de carrers i en reunions entre els obrers i patrons per trobar-hi solucions. Les mines que seguiran obertes reduiran la producció més d'un 40%. La reacció de les empreses mineres no es va fer esperar i tant la *Carbonífera del Ebro* com la *Electroquímica de Flix* demanaran a Monts rebaixar els preus dels contractes d'arrendament de les seues pertinències a la mitat. La Societat en principi va denegar la petició avenint-se a negociar aquesta reducció, si tots els obrers que es contractessin fossen del poble. Aquesta greu crisi que s'estendrà fins a l'esclat de la guerra, farà que els ingressos de la Societat es reduïssen considerablement. Malgrat aquesta situació Monts va contractar la primera pòlissa d'assegurances d'accidents de treball per al guarda, el secretari i el personal que contractava per fer les diferents tasques a les finques, en què la mà d'obra més important que s'emprava, era per netejar les basses per al bestiar. Aquest primer contracte es va signar amb l'empresa Mapfre, assegurança que cobria una indemnització per baixa d'accident de 10 pessetes de jornal diaris, incloent-hi l'assistència medicofarmacèutica. Si tenim en compte que el guarda cobrava 135 pessetes de salari mensuals, aquesta pòlissa significava una millora assistencial molt important comparada amb altres activitats laborals del poble, on cada vegada es respirava un aire reivindi-

²² AHM. Acta datada per error el 16 de març de 1931. Van elegir alcalde Ricardo Rodes Tous destituït després per el Comitè Municipal creat el 14 d'abril al proclamar-se la II República, tornant a ser restituit alcalde pel governador de la província el 19 d'abril de 1931.

²³ És una situació si més no curiosa quan hem vist que a Mequinensa hi havia diferents sucursals bancàries en aquells temps.

²⁴ *Almanaque musical y de teatros de 1868 de Madrid-Biblioteca Nacional*, surt que al 1867 la banda funciona com una associació musical del poble.

²⁵ Cine Joventut o cine de Dalt inaugurat en 1923.

²⁶ AMCM. - Crèdit concedit el 12 d'octubre de 1930.

²⁷ *Memòries Angel Gimeno*. Aquest local, cine de Dalt o cine Joventut també va servir com a Caserna General de la Brigada 122, i les escoles com a residència dels militars d'alta graduació durant la seua estada a Mequinensa en 1937.

²⁸ Fullola (2011, p. 61).

²⁹ El Front Popular va tenir un 88,67 % dels vots a Mequinensa. Aquesta nova formació va demanar al governador la dimissió de l'alcalde i els concejals elegits legítimament el 12 d'octubre de 1931. L'alcalde, ho va acceptar i va nomenar una junta gestora fins que es fessen les pròximes eleccions municipals, que mai no van arribar. Bonales (2020, p. 115-116).

catiu més bel·ligerant a les portes de la Guerra Civil. Les eleccions generals de 1936 van donar la victòria al Front Popular tant a nivell nacional com a local²⁹. Tres mesos després les coses estaven molt clares per els militars rebels, que planificaven la revolta. Al poble també tothom sabia que alguna cosa s'estava coent, moment en què els miners havien començat una vaga el març que se allargarà com a mínim fins al juny, per reclamar millors condicions laborals. Aquest ambient endarrerit, farà que algunes famílies benestants marxessen del poble. Situació que no queda reflectida en la Societat on les tasques es desenvolupen amb normalitat. De fet la darrera acta està datada el 10 de maig de 1936, (reunió en la que hem vist abans, es va aprovar fer uns sondejos a *Riegos y Fuerzas del Ebro*, que auguraven la possible construcció d'un embassament), no ha vent-hi cap més referència en els mesos següents.

Monts, entre vencedors i vençuts

Lamentablement en l'arxiu de la Societat no es conserva cap documentació entre juliol de 1936 i setembre de 1939. Les darreres notícies són les esmentades anteriorment, i uns apunts en la comptabilitat a principis de juliol per les despeses d'un judici a Saragossa, com sempre per rompre terres indegudament propietat de Monts. El que va passar després és de tothom conegut, la violència inusitada en la rereguarda que al poble afortunadament excepte dos casos, va poder contenir-se. De l'economia de guerra a Mequinensa³⁰ cal apuntar que es va constituir un Comitè Antifeixista de 17 persones³¹, que es va fer càrrec de les activitats i necessitats quotidianes dels mequinensans. Calia protegir els que pensaven diferent, seguir amb l'educació dels nens a l'escola, donar cobertura sanitària³² i aprovisionar el poble, mitjançant l'exportació de carbó a Catalunya: aliments a canvi de carbó. Per la qual cosa era necessari reactivar la producció de les mines que havien parat els primers dies de la rebel·lió. Les empreses més importants *Carbonífera del Ebro* i *Electroquímica de Flix*, que explotaven les principals concessions mineres van ser collectivitzades. La seua producció era enviada a

Catalunya principalment amb uns camions que facilitava la Generalitat³³. L'evolució de la guerra farà que la producció minera es paralitzés al 1938 amb l'arribada al març de l'exercit rebel, afegint-hi que al juliol va començar la Batalla de l'Ebre que anunciava el principi del fi de la guerra. Acabada aquesta es va imposar al poble un nou ordre administratiu. Les institucions havien canviat de mans, i al capdavant del poder polític i econòmic de Mequinensa, l'alcalde Valentin Orús, metge del poble i servidor de la República³⁴, es va convertir en fidel defensor i màxim representant del *Glorioso Movimiento Nacional*. Acabada la guerra, Mequinensa havia perdut un 37,48% de la població³⁵ entre morts, desapareguts, exiliats i empresonats. Calia afegir en aquesta situació, la maquinària repressora dels vencedors³⁶ que van voler que totes les persones que havien tingut relació o eren simpatitzants de l'ideari republicà, d'una manera o d'una altra, porguessen les seues conviccions polítiques. Evidentment no fa falta dir que totes les entitats socials del poble van passar a ser regides per gent, com a mínim, d'ideologia conservadora, sense entrar a valorar si la seua actitud i professionalitat fos o no fos adequada, perquè es difícil jutjar en aquest moment la situació del poble que, desolat per la tragèdia, havia de reprendre l'activitat social i econòmica en què sens dubtes la Societat de Monts jugarà un paper molt important. La primera reunió del 10 de setembre de 1939, després que l'alcalde nombres per ordre del governador un nou president, Antonio Gimeno Baqué, que encapçalarà la junta, que la formaran primer tres persones, José Borbón Godia, Sebastián Arbonés Llop i Ramón Santolaria Alins, afegint-se un mes després Andrés Soler, Nicasio Godia Fornos, Antonio Moncada Vilella i Antonio Rodes Blanc per arribar als vuit membres necessaris com establien les normes de la Societat des de la fundació. Calia posar en ordre els comptes mitjançant un secretari que cobraria 50 pessetes al mes, un tal Ernesto Arenas que com és normal es queixava molt sovint de l'estat deplorable de la documentació, que seria necessària ordenar amb molt de treball, evidenciant com funcionaven les coses fins que va arri-

³⁰ Cinto Bonales i Jaume Fullola exposen com es va regularitzar l'explotació minera a Mequinensa.

³¹ Que substituir els membres de l'Ajuntament nomenats pel Governador Civil.

³² Jaume Cases i Valentin Orús seran els metges de Mequinensa i Miguel Justríbó, el farmacèutic.

³³ Fullola (2011, p. 64).

³⁴ Testimoni del meu amic Josep Carbonell de felicitat memòria, que va compartir moltes xarrades amb Valentin i li contava la necessitat que ell fos capdavanter del poble per defensar els interessos dels mequinensans i

evitar tant com fos possible la repressió política. Hem de tenir en compte que era cunyat de Miguel Justríbó, farmacèutic local, i representant de la classe benestant del poble, que va tancar el negoci a principis de juliol del 36 augurant la rebel·lió militar.

³⁵ Bonales (2020, p. 157).

³⁶ Hi ha constància de sis mequinensans afusellats en diferents presons de l'Estat a la qual cosa cal sumari els que van morir de malaltia empresonats o en treballs forçosos, així com un mínim de 190 mequinensans, que per una causa o altra van passar per les presons franquistes i més de 400 van travessar la frontera cap a l'exili. Bonales (2020, p. 166-170).

bar *El Glorioso Alzamiento Nacional* que segon ell havia de posar ordre al caos. I és clar, això no es podia fer gratis, una propina de 150 pessetes no li anirien gens malament. Amb un saldo a favor de 151 pessetes a l'octubre de 1939 en el compte del *Banco de Aragón*, i 118 pessetes que havia guardat el depositari Justo Noria Teixidó durant la guerra, càrrec que ocuparà en aquesta nova etapa Ramón Torres Arbiol; Monts havia de fer front al pagament de les contribucions obligatòries a l'Estat. Però com no hi havien suficients diners, primer s'haurien de cobrar tots els contractes que havia firmat la Societat amb els ramaders, amb les grans empreses mineres i les explotacions familiars, com també amb les elèctriques per la instal·lació de pals de conducció. D'aquestes primeres reclamacions el primer en respondre va ser el farmacèutic Miguel Justribó que es va negar a pagar el seu arrendament, contestant textualment; *Durante el período de 1936 a 1938, Mequinenza había estado ocupada por las hordas marxistas y a causa de estas circunstancias ni él ni la Sociedad habían podido disfrutar de esas tierras*. Curiosament com si tots s'haguessen posat d'acord, van al·legar el mateix per no pagar el cànon dels anys de 1936 a 1938 les empreses *Riegos y Fuerzas del Ebro*, *Electroquímica de Flix* i *La Carbonífera del Ebro*; *Porque sus tierras fueron ocupadas por los Comités Rojos*, així com també Mapfre reclama el cobrament de la seua assegurança a partir del març de 1938; *Porque en esa fecha Mequinenza fue liberada por el Glorioso Ejército Nacional*. Al revés al que va fer Monts amb el crèdit que havia deixat a la *Sociedad Juventud Mequinenzana*, condonant-li els interessos des del segon semestre de 1936 fins a finals de l'any 1939, per la precària situació que patia el *Cine Joventut*. A l'igual que amb els contractes dels ramaders, de les 6.000 pessetes que devien de pagar van quedar-se en 3.500, augurant el pitjors anys de la fam. Definitivament és com si els anys de 1936 a 1938 no haguessen existit mai a efectes comercials. Només comptava l'escassa activitat econòmica i social, a partir de l'arribada del nou règim establert com a identitat ideològica del nacionalcatolicisme. Al 1939 l'activitat minera es va reprendre a les empreses *Carbonífera del Ebro* i *l'Electroquímica* que foren les primeres en començar, a les que es van anar afegint un seguit de explotacions de caire familiar. La resurrecció de la mineria serà com a conseqüència entre altres motius de la Segona Guerra Mundial, que farà que es signen nous contractes d'arrendament que arribaren fins a les 1.000 pes-

setes anuals que pagaven les empreses més importants. Això va fer renàixer l'economia de la Societat però no tant la de l'Ajuntament que passava per una situació força difícil. En el mes d'abril de 1940 l'alcalde Valentín es va presentar a una reunió de la Societat i després d'elogiar i glosar la vida de Monts, va demanar ajuda per sortir de la complicada situació econòmica. Es tractava que l'Ajuntament durant cinc anys administres els béns de la Societat, mantenint els socis la seua participació i propietat. La junta general va acceptar, i d'aquesta manera es va funcionar fins a l'any 1942 en què l'Ajuntament va demanar més drets d'administració, la qual cosa va fer trencar l'acord amb Monts. Malgrat aquesta situació de desavinença, la Societat va seguir col·laborant i participant de la vida social del poble, amb donatius a l'església per la seua reparació³⁷ com també va cedir uns terrenys a la partida del Ribé per fer un nou cuartel de la Guardia Civil. Finalment, per problemes burocràtics en la documentació no es podrà construir on era previst.

Quan a poc a poc les coses anaven millorant econòmicament, al maig de 1945 de les 4.007 pessetes de contribució que es pagava per totes les terres propietat de la Societat, el govern va pujar-la de cop fins a les 42.000 pessetes. Al principi pensaven que era un error burocràtic, però el secretari de l'Ajuntament va corroborar que l'augment era real. Per fer front al pagament del primer semestre, els membres de la junta van haver de posar diners de la butxaca. Les conseqüències seran augmentar els preus dels contractes que tenia firmats la Societat, així com les taxes per fer llenya. Mesura que afectava als sis forns de pa que hi havia al poble: els de Gabriel Noria, Manuel Vidallet, Manuel Villagrasa, José Noria, Jose Roca i Manuel Moreno. També es va apujar el cànon als apicultors i als forns de calç. Però amb totes aquestes iniciatives, en 1947 la Societat tenia un dèficit de 11.387 pessetes, així mateix les mines que hi havia pagaven només en puntals 11.500 pessetes.

Aquell any el president Antonio Gimeno havia rebut una oferta d'un empresari fill de Nonasp que vivia a Barcelona, Miguel Carreño, per tallar 250.000 pins a dos pessetes el pi. Gimeno va exposar que per salvar la Societat i que no desaparegués, l'única solució era acceptar aquesta proposició en un contracte que portarà molts problemes. El primer de tot amb el desacord d'alguns membres de la junta que dimitiran, perquè uns deien que era bo per

³⁷ AMCM. -Va donar 100 pessetes el 6 d'abril de 1940.

al bosc tallar pins i uns altres que el destruïa. Després s'havia de valorar les responsabilitats judicials que això pogués implicar. El contracte es va signar l'octubre de 1948 amb el vistiplau de l'advocat de la Societat, després de valorar les possibles responsabilitats penals. La *Jefatura Forestal* advertia que es s'havia de marcar el lloc i els pins, per veure la quantitat que es tallava per partida i dur un control. Dos anys després en 1950 l'empresari seguia sense complir la normativa dels forestals i a més, no havia presentat la documentació que li demanava el *Ministerio de Industria y Comercio*. La Societat va citar en diferents ocasions Carreño perquè aportés la documentació i li va pregar que mentrestant parés l'activitat. Davant el silenci administratiu, la Societat va sol·licitar al *Distrito Forestal* que li denegues el permís. A l'abril de 1950 es va intentar rescindir el contracte sense poder aconseguir-ho. Malgrat el control que intentava dur el guarda, la quantitat de pins que tallaven era difícil de saber. En una acta parla que sol a la partida de les Boqueretes s'havien tallat 2.980 pins, més els que no havien pogut controlar. La negociació va acabar en un nou contracte en què la Societat duria el control i seria la que determinaria els pins que devien o no tallar-se. Finalment aquest contracte es trencarà l'abril de 1952 quan van deixar de pagar, acumulant un deute de 50.000 pessetes, que es reclamarà judicialment.

Puntales cobrados a las empresas		Montes a cargo de puntales	
1	Mina Trillo	6.00	1.0.45
2	" "	1.15	1.1.45
3	" Andorra	1.00	1.2.45
4	" "	1.30	1.3.45
5	" Trillo	3.00	1.4.45
6	" Trillo	2.40	1.5.45
7	" Trillo	1.00	1.6.45
8	" Andorra	2.5	1.7.45
9	" Andorra	1.00	1.8.45
10	" Andorra	4.50	1.9.45
11	" Andorra	3.00	1.10.45
12	" Trillo	3.20	1.11.45
13	" Trillo	1.00	1.12.45
14	" Andorra	3.00	1.1.46
15	" Trillo	4.76	1.2.46
16	" Perisier	1.25	1.3.46
17	" "	1.10	1.4.46
18	" Andorra	3.00	1.5.46
19	" Perisier	3.66	1.6.46
20	" "	3.25	1.7.46
21	" Andorra	2.5	1.8.46
22	" Perisier	1.00	1.9.46
23	" "	1.10	1.10.46
24	" Andorra	1.00	1.11.46
25	" Perisier	1.00	1.12.46
26	" Perisier	3.30	1.1.47
27	" Andorra	1.00	1.2.47
28	" Trillo	4.00	1.3.47
29	" Perisier	3.00	1.4.47
30	" "	3.00	1.5.47
31	" "	1.24	1.6.47
Total y sigue		7.445	
			11.551

Mines de Mequinensa i puntals que pagaven a Montes.

Els no tan feliços anys cinquanta

Mentre Montes havia aconseguit eixir de la crisi econòmica, la mineria patia una davallada de la demanda de carbó al finalitzar la Segona Guerra Mundial. Això portarà una reducció de salaris i de miners. L'alcalde Manuel Sanjuán Piera, que a més a més era membre de la Junta de la Societat, va intentar pal·liar l'atur, fent una sèrie d'obres a càrrec del municipi per ocupar als obrers que havien sèt acomiadats. D'aquestes iniciatives cal destacar la canalització per l'abastiment d'aigua potable a la població i els corresponents desai-gües. Per a fer-ho, entre altres subvencions de l'Estat, va demanar a Montes un préstec de 30.000 pessetes³⁸ a pagar en tres mesos (que es van convertir en un any) l'agost de 1950, com també per a modernitzar el poble, volia que arribés el tan anhelat servei telefònic. Però com l'Ajuntament no tenia suficients diners, va pidolar a la Societat, ara ja no un préstec sinó un donatiu de 50.000 pessetes, que la Junta General va aprovar. Es pot dir que la línia telefònica al poble es va finançar amb els diners de Montes. També va donar 2.000 pessetes per ajudar en la elaboració de les pintures que feia Miguel Ibarz Roca³⁹, en l'altar major de l'església per encàrrec de mossèn Josep Cabistany, el qual en 1952 pretenia fer un convent de monges per a l'educació dels infants. Per a cometre l'obra, necessitava un préstec de 10.000 pessetes, que va sol·licitar a Montes sense presentar cap garantia o aval perquè li fos concedit. Davant la negativa, va trencar les relacions amb la Societat, això si mentre no necessites cap ajuda per reparar coses de l'església, el que passarà tres anys després quan Montes participarà en la reparació d'un altar. Aquesta activitat, ens fa pensar que ningú era sabedor en 1952 de les pretensions de la recentment creada empresa *Enher* sobre la construcció dels embassaments. *Enher* va sol·licitar a la Societat el permís per reprendre els sondejors⁴⁰ a la partida del Ribé, cosa que significar el principi d'un llarg i angoixant periple que va acabar el 1970.

El mes de maig de 1953 l'Ajuntament torna a passar per una situació de dificultat financera i demanarà a la Societat un altre crèdit de 63.000 pessetes. Són temps d'una forta conflictivitat laboral, en què la patronal minera no volia augmentar el salari pactat pel ministeri i el sindicat. Finalment uns mesos més tard s'arribarà a l'acord d'un increment del 15%, augment pactat en gran part de les mines de la conca.

³⁸ AMCM.-Préstec que es va aprovar amb el vistiplau de la Junta d'Associats, una espècie de consell de vigilància que tenia la Societat de Montes.

³⁹ Coso (2020, p. 24-25).

⁴⁰ AMCM.- Sondejors que com hem vist es van fer en vespres de la Guerra Civil, per la construcció de l'embassament que ja projectava la II República.

D'aquestes organitzacions sindicals que van nèixer sota l'auspici del regim, es crearà a Mequinensa per a defensar, protegir i assistir als agricultors i ramaders, *La Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos*⁴¹. Aquesta *Hermandad* pretindrà el febrer de 1953 que la Societat de Monts quedés integrada dins de l'organització sindical, perquè corria el perill de desaparèixer. La junta va decidir rebutjar la sol·licitud al·legant que la Societat tenia un caràcter civil, en què tots els seus associats eren propietaris d'unes terres en igualtat de condicions, i que no es podien apartar dels seus principis fundacionals. Això sí, van haver de pagar un cànon anual a la *Hermandad Sindical* de 500 pessetes.

Una de calç i una d'arena

Com que l'economia de la Societat anava més o menys bé, calia modernitzar-se, i van comprar la primera màquina d'escriure per al secretari, i uns anys després una moto Guzzi per al guarda. A finals de 1955, van contractar al que seria el més llongeü empleat que tindrà la Societat, que va ocupar en la mateixa persona el càrrec de secretari i guarda durant 31 anys, Jesús Moreno Roche. Serà a partir d'aquest moment quan desapareixerà la figura del depositari, i totes les transaccions en diners, tant els cobraments i pagaments es faran emprant els bancs. En 1956, Monts va firmar amb *Enher* els primers contractes d'arrendament de les terres per a la construcció dels embassaments i per a la instal·lació de les línies d'alta tensió. Això que anava bé per un costat amb nous ingressos de diners, significava el principi de la fi de moltes mines i en definitiva la desaparició del poble. En paral·lel a l'inici de la construcció dels embassaments, van nèixer les disputes del poble amb *Enher*. El setembre de 1958 el governador va cessar l'alcalde José Moncada Moncada per fer uns comunicats en defensa dels interessos de Mequinensa. El va substituir el que havia set alcalde i membre de la junta de Monts, Manuel Sanjuán Piera, que tenia la pataca calenta de negociar la quota de l'embassament de Riba-roja, el futur dels mequinensans i la visita del *Generalísimo* al poble en 1959. Aquell any, el destí incert es començava a definir quan la Junta General de la Societat va aprovar calcular la quantitat de terres que quedarien negades per els embasaments i arribar a un acord amb *Enher*, per valorar la indemnització corresponent. La ben entesa hi era, perquè Monts va

cedir a *Enher* la seua oficina per pagar les quantitats acordades als mequinensans afectats. Calia portar-se bé per a les futures negociacions que començarien l'agost de 1960. Les terres que es negaven propietat de Monts eren 603 hectàrees; 416 h en el marge dret de l'Ebre i 187 h en el marge esquerre. La primera oferta d'*Enher*, que va rebutjar la junta, va ser de 485.000 pessetes. Finalment durant les festes majors de 1960 van arribar a l'entesa que per aquestes hectàrees es pagarien 1.105.068 pessetes. En 1965 es va pactar una indemnització de 216.845 pessetes per les 44 hectàrees que negava l'embassament de Riba-roja. La vida continuava i a finals de 1960 Monts va concedir un préstec de 1.000.000 de pessetes a la *Cooperativa del Campo San Felipe y Santiago*⁴² de la qual era president Manuel Justribó Fornos, per construir davant de les escoles un molí d'oli, edifici que servia també d'almàssera d'ametlles. En 1964, quan es va donar permís a l'exèrcit per a construir el repetidor de Monnegre, no se sabia res de la cota d'embassament de Riba-roja que es va aprovar fos de 74 m sobre el nivell del mar⁴³. Això suposava que s'havia de construir un mur de contenció per protegir la zona inundable i fer un poble nou en terrenys fora de la cota d'inundació. Una possibilitat que es va remenar va ser a la partida de la *La Plana*. Amb l'alcalde Santiago Rodes, al davant del consistori municipal, al juliol de 1962 va cridar a la Societat a una reunió, en què també hi eren gent que tenia propietats, per veure la possibilitat de vendre les terres al preu que estipulés la llei, per la construcció a *La Plana* del poble nou, indústries i regadius. Aquesta solució va estar damunt de la taula fins a l'any 1969⁴⁴. Perquè Mequinensa podés sobreviure al canvi de ubicació de poble, es necessitaven llocs de treball que substituïssen els que es perdien pel tancament de moltes mines. Van arribar uns empresaris, els germans Illa, i com representant el germà Enrique Illa Sanz, que volien construir una fàbrica de *Tintes y Aprestos*, en principi a les *Mitjanes* (que definitivament es construirà a *Dellà-Segre*). Com tot corria molta presa en 1968, no hi havia temps per a sol·licitar un crèdit i començar la construcció de les naus. L'ajuntament que estava disposat a col·laborar no podia administrativament concedir-lo. Es va demanar a la Societat de Monts de la qual era president Dario Vidallet Pérez, si podien deixar un préstec de 7.500.000 pessetes, fins que el *Banco de Crédito Industrial* deixés els diners.

⁴¹ AMCM. -Organització sindical que substituirà a la antiga Societat de ramaders de Mequinensa.

⁴² AMCM.-Préstec a un 5% d'interès a pagar en tres anys, que la junta va posar a votació dels socis per la quantitat sol·licitada. Seixanta-i- sis

vots a favor i setze en contra. José Nicolau conta que aquest edifici i molí també servia per emmagatzemar ametlles.

⁴³ Finalment va ser de 70 m sobre el nivell del mar.

⁴⁴ Coso (2010, p. 334).

I així es va aprovar. La bona intenció hi era, però no va ser necessari, perquè el gener de 1969 van poder solucionar els problemes econòmics satisfactòriament. Aquell any van adaptar el reglament de la *Sociedad de Montes que fueron comunes de Mequinenza (1897-1899)*, a una nova entitat que complís amb la nova llei d'associacions, passant a ser la *Sociedad Civil de Montes de Mequinenza*, amb seu social al carrer Major núm. 21 al poble vell i Poblado Enher núm. 33 al nou poble, escriptura que van signar el 10 de març de 1970⁴⁵ davant del notari de Tamarit de Llitera. Aquest canvi en els estatuts permetrà primer als socis, i també als que no ho eren, comprar terres de Monts⁴⁶ l'any 1971. A partir de 1973 canviaran de criteri, i només podran comprar terres els socis, i els que no ho eren si les seues terres tenien límits amb propietats de Monts. A poc a poc entre 1969 i 1971, l'empresa *Enher* va liquidar les indemnitzacions a la Societat. Primer les oficines del poble vell en les que Monts demanava que es construïssen unes de noves en el nou poble, sol·licitud que *Enher* va rebutjar; a canvi va cedir el local ja mencionat al *Poblado Enher*. Les relacions van concloure el setembre de 1971 amb el pagament de 450.000 pessetes com indemnització dels camins de *Verp*, *Llosa* i *Veriu*.

En aquells anys quan va acabar una etapa, una part de la història de la Societat de Monts havia quedat lligada al destí de Mequinenza i a la seua gent. Gràcies a l'obstinació i lluita dels mequinenans, es va iniciar una nova època per la qual seguir lluitant i treballant en un nou poble, en què va començar una història que en el futur es podrà contar. El meu homenatge i reconeixement a totes les persones que amb el seu esforç ho van fer possible.

Epíleg

Arribat en aquest punt, en què un lector esgotat ha pogut realitzar una lectura crítica amb pensament analític de l'article, segurament no li quedaran tants dubtes sobre els motius que van portar els mequinenans a fundar aquesta Societat van ser per preservar unes terres imprescindibles per sobreviure en uns temps molt difícils. La implicació social amb els problemes i dificultats ha reafirmat el meu pensament que ens identifica com un poble agraït, que ha sabut sobreposar-se a les adversitats i mirar sempre entavant. La Societat de Monts forma part de la memòria col·lectiva de la gent de Mequinenza, testimoni d'un

temps llunyà, present i que mira al futur.

La recopilació documental ha estat l'essència fonamental per a detallar els esdeveniments. És impossible esmicolar-los detalladament, però s'ha pretès analitzar-los empíricament. Sense la riquesa arxivística que té la Societat de Monts, això òbviament hagués resultat impossible. Alguns historiadors que han fet recerques del nostre passat, esmentaren alguna vegada l'escassa documentació que es conserva d'alguns períodes de la història del nostre poble. Desconec si van tenir l'oportunitat de conèixer aquest arxiu. El que és segur és que serà una font documental de referència per a futurs historiadors, que els permetrà afegir una pinzellada a la història, i fer llum per a rastrejar les veus del nostre passat.

Abreviatures

ADL.- Arxiu Diocesà de Lleida.
AHM.-Arxiu Històric de Mequinenza.
AMCM.- Arxiu Monts Comuns de Mequinenza

Bibliografia

- AAVV. (1999): *Mequinenza 1877. La Causa de Vall Comuna, Grupo de Investigación "Coses del Poble"*. Huesca.
- AAVV. (2010): *Mequinenza a través de la historia*, ESTRUGA, Jordi (Coord): Ayuntamiento de Mequinenza.
- BONALES, Jacinto (2020): *Memòria Ofegada. Reivindicació laboral i repressió política a Mequinenza i la conca minera. (1889-1963)*: Institut d'Estudis del Baix Cinca.
- COSO, Andrés (2010): "Del poble vell al poble nou.El largo y difícil tránsito", p. 301-348; dins AAVV.: *Mequinenza a través de la historia*: Ayuntamiento de Mequinenza.
- COSO, Andrés (2020): "Miguel Ibarz Roca", *L'Angorfa*, 3: Coses del Poble.
- FULLOLA, Jaume (2009): *La conca minera de Mequinenza. El cas de Carbonífera del Ebro*. Lleida: Edicions Universitat de Lleida.
- GIMENO, Ángel (2022): *Memorias inéditas*.
- MORENO, Encarna (1991): *La desamortización de Madoz en la provincia de Zaragoza (1855-1875)*: Tesis doctoral Universidad Autónoma de Barcelona.
- NICOLAU, José (2024): *Memorias inéditas*. Amb tot, un fragment d'aquestes memòries s'han publicat en Coso (2020), p. 24 i 25.

⁴⁵ AMCM. -Notaria de Tamarit de Llitera, notari José María Giner Ribera.

⁴⁶ AMCM. -Preus de les terres que va establir la junta el 26 de setembre de 1971: 1 hectàrea 1.000 pessetes, 2 h 2.500 pta, 3 h 4.500 pta, 4 h

7.500 pta, 5 h o més 2.000 pta hectàrea. Els que no eren socis pagaven un 25% més de recàrrec.